

ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı: 48 Aralık 2024

Yayın Geliş Tarihi: 11.06.2024 Yayına Kabul Tarihi: 28.12.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1499487>

Makale Türü: Derleme Makalesi/Review Article

Atf/Citation: Taş, Y. ve Yetişgin, M. (2024). Osmanlı Basını ve Tanıkların Hatıratlarına Göre 31 Mart Vakası. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 879-911.

OSMANLI BASINI VE TANIKLARIN HATIRATLARINA GÖRE 31

MART VAKASI

Yusuf TAŞ* Memet YETİŞGİN**

Öz

II. Meşrutiyet Dönemi devlet ve toplumsal hayatında 31 Mart Vakası önemli yer tutar. Bu vakada Osmanlı basını ve özelde ise tutucu gazeteler kamuoyunu kutuplaştırmış ve gergin bir hava yaratmıştır. Gazetelerde kişilik haklarına saldırılar, sert atışmalar ve suçlamalar yaşanmış, Serbesti Gazetesi Başyazarı Hasan Fehmi Bey ise suikaste kurban gitmiştir. II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında hızla yükselen ve siyasallaşan basının bu tutumu, dönemin en kötü namılı olaylarından 31 Mart Vakası'nın da sebeplerinden biri olmuştur. Bu çalışmada 31 Mart Vakası öncesi ve sonrasında Osmanlı basını irdelenmiş ve ayrıca dönemin tanıklarının hatıratlarına başvurulmuştur. Fırkaların sözcüsü olan gazeteler her ne kadar taraf olsalar da yaşanan hadiseleri günlük yansıtması açısından dönemin önemli kitle iletişim araçları ve kaynaklardır. Aynı zamanda hatıratlarda döneme tanıklık eden kişilerin bir nevi müdafası ve ithamlarını içeren ve bu maksatla kaleme alınmış eserlerdir. Bu bağlamda dönemin gazeteleri incelenerek devlet adamları ve tanıkların hatıratlarıyla karşılaştırılmakta ve 31 Mart Vakası hakkında tahlillerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 31 Mart Vakası, Gazete, Hatırat, İttihat ve Terakki.

* Öğr. Gör., Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, kmyusftas@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

** Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, memyet@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

THE MARCH 31ST INCIDENT ACCORDING TO THE OTTOMAN PRESS AND WITNESSES' MEMOIRS

Abstract

The 31 March Incident has an important place in the state and social life of the Second Constitutional Monarchy period. In this incident, the Ottoman press and conservative newspapers in particular polarised public opinion and created a tense atmosphere. While there were attacks on personal rights, harsh quarrels and accusations in the newspapers, Hasan Fehmi, the editor-in-chief of Serbesti, was assassinated. In this study, the Ottoman press before and after the 31 March Incident is analysed and the memoirs of the witnesses of the period are consulted. Although newspapers were partial to political factions, they were important mass communication tools and sources of the period in terms of reflecting the events daily. At the same time, memoirs are works that contain a kind of defence and accusations of the people who witnessed the period. In this context, the newspapers of the period were analysed and compared with the memoirs of statesmen and witnesses and analyses were made about the 31 March Incident.

Keywords: 31 March Incident, Newspaper, Memoirs, Union and Progress.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda askerî ıslahatların isyanla sonuçlanması geçmiş tecrübelerle sabittir. III. Selim'in bu yönde yaptığı yenilik hareketleri ve orduyu disipline etme gayretleri Yeniçerileri rahatsız etmiş, yenilikçi padişah, yüksek memurlar ve ulemanın tahrik ettiği Kabakçioğlu Mustafa isyanıyla (1807) tahttan indirilerek katledilmiştir. Ardından geçen süreçte Tanzimat ve I. Meşrutiyet tecrübesini yaşayan Osmanlı Devleti, II. Abdülhamit'in baskı rejimi altında geçen 30 yılın ardından 23 Temmuz 1908'de yeniden Meşrutî yönetime dönmüştür. (Tanör, 2020: 38). II. Meşrutiyetin ilanından 31 Mart Vakası'na kadar geçen 8 aylık süreçte Osmanlı Devleti ve toplumu birçok önemli iç ve dış problemle karşılaşmıştır. Bulgaristan bağımsızlığını elde ederken Avusturya-Macaristan ise

Bosna ve Hersek'i ilhak etmiş ve Girit Meclisi, Girit'i Yunanistan'a bağlama kararı almıştır. Dahilde ise siyasi kamplaşmalar doğmuş, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Sadrazam Kamil Paşa ve diğer Jön Türk grupları karşı karşıya gelmişlerdir. İttihatçı ve Ahrar Fırkası yanlısı gazetelerde Kamil Paşa üzerinden tartışmalar yaşanmış, kısa süre öncesine kadar toplumda “*cemiyet-i mukaddese*” olarak görülen İttihat ve Terakki Cemiyeti, karşıt gazetelerde “*cemiyet-i hafiyye*” olarak lanse edilip, ordu ile ilişkisi yüzünden tenkit edilmiştir.

Diğer yandan Ekim 1908'den itibaren ekonomik ve siyasi haklarının yittiğini düşünen tutucu kesimler entrikalar üretmeye başlamışlar, “gerici” nitelikte hadiseler meydana getirmişlerdir. Bu olaylarda devr-i istibdattaki kişisel çıkarlarını kaybedenler ve eski hafiyele etkili olmuş, halkı kıskırtmışlardır. Yine Ekim ayından itibaren ordu içerisinde de kaynaşmalar başlamıştır. Cidde'ye sevk edilen Taşkılla erleri isyan etmiş, hizmet süreleri tamamlanan ancak terhis edilmeyen askerler ve Avcı Taburları karşı karşıya gelmişlerdir. Bu kalkışmada 3 isyancı çavuş öldürülmüştür. (Alkan, 1999: 423). Nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'nda 33 yıl sonra yeniden tesis edilen meşrutî idare, 31 Mart 1325'te (13 Nisan 1909) meydana gelen ayaklanma ile büyük bir tehlike yaşamıştır. Vakada, Meşrutiyeti korumak üzere İstanbul'a getirilen 4. Avcı Taburu er ve erbaşları “şeriat” söylemleri ile ayaklanmış, Meclis-i Mebusan basılmış, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa istifa ettirilmiş, İstanbul sokakları anarşi ve kanlı çarpışmalara sahne olmuştur. İsyân, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişiyle bastırılmıştır.

Bu kanlı hadisenin meydana gelmesinde Osmanlı basınının da büyük sorumluluğu olmuştur. 31 Mart'a giden süreçte gazetelerin kullandıkları üslup, tarafların birbirine yönelik hakarete varan sataşmaları kamuoyunu germiş ve isyanı hazırlayan önemli sebeplerden biri olmuştur.

1. 31 MART VAKASINI HAZIRLAYAN SEBEPLER

1.1. Orduda Düzenlemeler ve Donanmanın Durumu

II. Meşrutiyetin ilanındaki en önemli güç ordu olmuştur. Resneli Niyazi Bey ve Enver Bey gibi subayların dağa çıkması ile birlikte Anayasa tekrar yürürlüğe girmiş ve Meclis-i Mebusan açılmıştır. Meşrutiyet sonrasında ilk düzenlemeye gidilen kurumların başında ise ordu gelmiştir. Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa, yayınladığı emirle yetersiz personelin uzaklaştırılmasını, istibdat devrinde siyasi suçlardan cezalı olan subay ve erlerin ise affedilmesini sağlamıştır (Kansu, 2017: 212). Bu düzenlemelerin ardından I. Ordu'dan 1.400 alaylı subay kadro dışına çıkartılırken (Akşin, 1972: 46, 47), Yıldız Sarayında görevli 390 yaverden sadece 30'u yerinde bırakılmıştır. Tensikat (düzeltme) ile 8 mareşal, 24 müşir, 10 mirliva ve yüksek rütbedeki 30 subay aktif görevden uzaklaştırılarak Harbiye Nezareti emrine alınmıştır. Yine 1 Ekim tarihinden itibaren, müşirden kolağası rütbesine kadar 83 askeri doktordan, ihtiyaç duyulan kadarı Yıldız'da bırakılmış, diğerleri Harbiye Nezareti'ne çekilmiştir (Kansu, 2017: 215). Askerler, disiplini esas alan yeni bir eğitim düzenine geçirilmiş, medrese öğrencilerine tanınan askerlik muafiyeti de kaldırılmıştır (Tanör, 2020: 188).

Bu süreçte Osmanlı Donanması da fevkalade kötü bir durumdadır ve ıslaha muhtaçtır. Sultan Abdülaziz döneminde İngiltere ve Fransa'nın ardından dünyanın en güçlü üçüncü deniz gücü konumunda olan Osmanlı donanması, II. Abdülhamit döneminde atıl durumda bırakılmıştır. II. Abdülhamit, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde donanmanın oynadığı rol nedeniyle, saltanatı boyunca deniz gücüne önem vermemiş ve gemileri Haliç'te tersanede tutmuştur (Kansu, 2017: 218). Bu nedenle Meşrutiyetin yeniden tesisiyle birlikte donanmanın da güçlendirilmesine yönelik adımlar atılmış, Donanma Cemiyeti kurulmuş ve *Tanin* Gazetesi öncülüğünde kampanya başlatılmıştır. Kampanya ile 2 kruvazör alınması, bu gemilere ise Meşrutiyet kahramanları Niyazi ve Enver

Beylerin isimlerinin verilmesi gündeme getirilmiştir*. Kampanya sonunda 22.865 lira bağış elde edilmiş ve gelen yardımlar, hükümet tarafından Donanma Cemiyeti'ne aktarılmıştır (Özel, 2022: 24).

1.2. Yükselen “Gerici” Hareketler

1908 yılı Ekim ayı içerisinde İstanbul içerisinde birçok “gerici” mahiyette hadise yaşanmıştır. Kör Ali Vakası, kadınlara saldırılar ve Fatih Cami'nde meydana gelen taşkınlıklar bu meyandadır. Bu hadiselerin ortaya çıkmasında şüphesiz eski dönemin jurnalcileri ile ordudan ihraç edilen alaylı zabitan etkili olmuş ve toplumu galeyana getirmeye çalışmışlardır.

31 Mart Vakası'nda aktif olarak yer alan bir diğer dini oluşum ise 5 Nisan 1908'de kurulan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'dir. Cemiyetin yayın organı Derviş Vahdeti idaresindeki *Volkan* gazetesidir. *Volkan*'ın 17 Şubat 1909 tarihli 48 numaralı sayısında Cemiyetin yapacağı faaliyetler duyurulmuş; hilafet coğrafyasında ve Müslümanların yaşadığı beldelerde, muhtelif İslam unsurlarının ahlakının düzeltilmesine, toplumsal hayatın ilerletilmesine ve Kur'an-ı Kerim ile şeriatin kıyamete kadar devam etmesine çalışılacağı belirtilmiştir. Ancak amaç sadece bu kadar değildir ve kanunlar hakkında da Meclis-i Mebusan'a görüş bildirilecektir:

“Memalik-i Osmaniyye'de kavanin-i hukukiyeyi Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye müştemil bulunduğu gibi kütüb-i fıkhiyyeden bi'l-istinbat bir de ceza kanunu ve kavanin-i saire-i muktaziyye meydana getirerek Meclis-i Mebusan'a arz etmek ve tasdike iktiran etmesine çalışmak ve bütün hareket ve sekenatımızı şer-i şerifle tayin etmek ve bu

---

* Başlatılan kampanya Türk Kadını tarafından da sevinçle karşılanmıştır. Eski Biga Mutasarrıfı Fehime Nüzhet Hanımın, Vatan Tiyatrosunda yaptığı ve 30 Ağustos 1908 tarihli *Servet-i Fünun*'da yayımlanan konuşmasında, Haliç'te zincire vurulmuş, aç bırakılmış ve savleti azaltılan bir ejder gibi duran Osmanlı donanmasına 2 gemi alınacağını mutlulukla karşılandığı belirtilmiştir. Konuşmasında Meşrutiyet kahramanları Niyazi ve Enver Bey'in isimlerinin bu gemilere verilerek tazimle anılacağını ifade eden Fehime Nüzhet Hanım, memleket sahillerini koruyucu bir melek gibi dolaşacak gemilerin alınması için başlatılan kampanyaya destek verilmesini istemiştir. (“Esbak Biga Mutasarrıfı Hakkı Paşa Kerimesi Fehime Nüzhet Hanım'ın Nutkudur”, *Servet-i Fünun*, 30 Ağustos 1908: 2, 3)

suretle istikbalde, memalik-i Osmaniyye'de mehakim-i nizamiyelerde kavanin-i şer'iyyenin düsturü'l-amel olmasına gayret etmek ve bütün liva-i Muhammedi altında bulunan alemi-i İslamiyyeti taarruzdan siyanet eylemek." (Volkan, 17 Şubat 1909: 1).

Osmanlı toplumunda yükselen irticai hareketler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan *Tanin*'de eleştirilmiş, gazetenin başyazarı Hüseyin Cahit Bey "*Şeriat İsteriz*" başlıklı makalede konuyu ele almıştır. İstibdada ve anarşiye dönmek için yapılan hareketlerin "*Şeriat isteriz*" söylemi altında dile getirildiğini öne süren Hüseyin Cahit Bey, 6-7 aylık meşrutiyette Şeriata hanel gelmediğini vurgulamış, "*Bugün kimsenin namaz kılmasına mümaneat (engelleme) ediliyor mu? Hacca gitmesine itiraz olunuyor mu? Hasılı kimsenin vezaif-i diniyyesini ifa etmesine ses çıkarılıyor mu? Hayır. Demek ki şeriatın ahkam-ı uhreviyesi tamamıyla mevcuttur.*" ifadelerini kullanmıştır. (Tanin, 2 Mart 1909: 1).

1.3. İttihat ve Terakki'ye Yönelik Basında Eleştiriler

II. Meşrutiyet'in ilanında kilit rol oynayan ve II. Meşrutiyetin bir nevi banisi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, muhaliflerine göre artık misyonunu tamamlamıştır. Bu nedenle Ahrar Fırkası yanlısı basında İttihat ve Terakki'nin ortadan kalkması gerektiğine yönelik eleştiriler yükselmekte, Cemiyet; hükümetin işlerine müdahale etmekle suçlanmaktadır. *Serbesti*'nin 26 Şubat 1909 tarihli manşetinde konuya ilişkin yapılan değerlendirmede, Cemiyetin meşrutiyetin ilanı için vatana büyük hizmet ettiği vurgulanmış, ancak bugün Cemiyetin kabil-i telif olmayan bir takım hareketler gerçekleştirdiği öne sürülmüştür.

Ülkenin her tarafında teşkil eden Cemiyet şubelerinde görülen suiistimallerin ve hükümet işlerine müdahalenin, Osmanlı'yı oluşturan tüm sınıfların nefretini topladığı, ayrıca Avrupa matbuatında da menfi yankılar başlattığı belirtilmiştir. Makalede, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir resmi ilan yayınlarak, müdahil olduğu siyaset sahnesinden çekilmesi, kuvvet ve kudretini Meclis-i Mebusan'a

terk etmesi istenmiş, “Ümit ederiz ki efrad-ı millet arasında meşhud olan teşettüt-ü efkara ve günden güne vehamet kesb etmekte olan ahval-ü dahiliye ve hariciye nihayet vermek lüzumunu, cemiyetin hamiyetli azası his ve takdir edeceklerdir.” yorumunda bulunulmuştur. (Serbesti, 26 Şubat 1909: 1).

İttihatçı yanlısı ve karşıtı gazeteler arasındaki bir başka mesele ise *Tanin*'de Kamil Paşa aleyhinde yer alan yayınlar ve Kamil Paşa'nın istibdat yanlısı oluşuna ait yorumlardır. *Tanin*'de bu ifadelerin yanı sıra Kanun-u Esasi'nin babası olarak bilinen Mithat Paşa'nın sadareten düşürülmesi ve yargılanması esnasında Kamil Paşa'ya ait olduğu öne sürülen bir belge yayınlanmıştır. *Hukuk-u Umumiye* ise bu iddiaya karşı çıkmıştır. Söz konusu vesikanın gerçeği yansıtmadığı belirtilerek, Kamil Paşa'nın Mithat Paşa yargılamalarının ne öncesinde ne de sonrasında İstanbul'da bulunmadığı ve Kamil Paşa'yı tanıyan herkesin belgedeki imzanın Kamil Paşa'ya ait olmadığını bileceğini dile getirmiştir. (Hukuk-u Umumiye, 4 Mart 1909: 1)

Kamuoyunu etkileyen bir diğer hadise de mecliste görüşülmesi planlanan yeni Matbuat Nizamnamesidir. Kanunun basını hürriyetten mahrum bırakacağı gerekçe gösterilerek Sultanahmet Camii çevresinde miting düzenlenmiştir. Mitingin ardından grup halinde Meclis-i Mebusan'a giden protestocular, Mebusan Reisi Ahmet Rıza ile görüşerek basın hürriyetinin güvence altına alınmasını talep etmiştir. Grubu sakinleştiren Ahmet Rıza Bey, kendisinin de basında hürriyete taraftar olduğunu söylemiş ve grup sessizce dağılmıştır (Tunçay vd., 2021: 300). Ancak artan gösteriler karşısında, 3 Mart 1909'da yürürlüğe konan bir kanunla, yapılacak toplantıların 24 saat öncesinden resmi makamlara bildirilmesi şart koşulmuştur (Ahmad, 1971: 69).

1.4. Hasan Fehmi Bey Suikastı

31 Mart Vakasına giden süreçteki en önemli hadiselerden birisi şüphesiz Gazeteci Hasan Fehmi Beyin öldürülmesidir. İttihatçı karşıtlığı ile bilinen Hasan Fehmi Bey

6 Nisan 1909 günü Galata Köprüsü üzerinde öldürülmüştür. Suikast günü *Serbesti*'nin manşetinde matbuat nizamnamesi karşıtı mitinge davet ve hemen ardından "Asker" başlıklı bir makale yer almaktadır. Başyazıda ordunun, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çıkarlarına alet edildiği, bu durumun ülkeye zarar vermekle birlikte Avrupa kamuoyunda da Türkiye'ye karşı olumsuz tesir yaptığı iddia edilmiştir:

"Bugün askerın İttihat ve Terakki Cemiyeti ile alaka-i hususiyesi şayiaları, değil mülkümüzde hatta Avrupa'da bile yine bu cemiyet tarafında o derecelerde işa'a (yaymak) edilmiştir ki evvelce Avrupa'nın takdiratını bize celb eden askerler, bugün Avrupa sermayedarınının bize adem-i emniyetine, memleketimizin sefaletine, açlığın idamesine bilmeden hüsn-i niyet-i halisane ile bu cemiyetin entrikalarına kurban olarak tavassut etmişlerdir." (Serbesti, 6 Nisan 1909: 1).

Serbesti'nin başyazarı Hasan Fehmi Bey, bu makalenin yayımlandığı günün gecesinde Galata Köprüsü üzerinde vurularak öldürülmüştür. Cinayet, toplumda ve İttihat ve Terakki karşısındaki kesimlerde infial oluşturmuştur. Olay karşısında *Serbesti*'nin 8 Nisan tarihli birinci sayfası boş bırakılmış ve sadece "*Serbesti-matbuatın ilk kurbanı, ömrünü menfalarda geçirmiş olan evlad-ı Hürriyet'ten Hasan Fehmi Beyin ruhuna fatiha...*" ifadesine yer verilmiştir (Serbesti: 8 Nisan 1909: 1). Gazetenin ikinci sayfasında ise Hasan Fehmi Bey'in gençlik dönemine ait bir fotoğraf, ardından da olaya ilişkin gelişmeler aktarılmıştır. Ayrıca Meclis-i Mebusan görüşmeleri de yayımlanmış, Ahrar yanlısı milletvekillerinin cinayetin siyasi yönüne dikkat çektiği, İttihatçı mebusların ise olayı cinayet-i adiyeye olarak telakki ettiği vurgulanmıştır:

"Sermuharririmiz Hasan Fehmi Beyin keyfiyet-i katli bir cürm-ü siyasi olduğundan memlekette asayişin her manasıyla muhtel (düzenin bozulması) bulunduğu İstanbul Mebusu Zöhrab Efendi ve İsmail Kemal, Rıza Nur ve Ergiri Mebusu Müfid Beylerle Ahrar Firkasına mensup Mebusan-ı Kiram umumen iddia ederek kuvve-i icraiyyeden bu babda izahat talep edilmek lazım geleceğini ve İttihat

ve Terakki Cemiyeti'ne mensub Mebusan dahi bunun ceraim-i adiyeye-i cinaiyeden olduğunu beyan ile kuvve-i icraiyeden izahat talep etmek muvafık olamayacağını ve İstanbul'da asayişin katiyen muhtel bulunmadığını bilmukabele iddia etmişlerdir. Bunun üzerine birçok münakaşadan sonra, ilm-i hamiyeti, umum erbab-ı vicdanı kan ağlatan bu vaka-i dilisuzu (yürek yakan) Nisan'ın ta dördüncü Cumartesi gününe yani efkar-ı umumiyyenin teskininden sonra bir vakte tâlik (sonraya bırakma) ile izahat talep edilebilmesi kararlaştırılabilmıştır.” (Serbesti, 8 Nisan 1909: 2).

Saldırının meydana geliş şekli ise olayda yaralanan Ertuğrul Şakir Beyin ifadeleriyle anlaşılmaktadır. Hasan Fehmi Bey ve Ertuğrul Şakir Bey, Ergiri Mebusu Müfid Bey'i ziyaretin ardından Galata Köprüsü'nden geçtikleri esnada vurulmuşlar, Hasan Fehmi Bey hayatını kaybederken, Şakir Bey sol böğründen yaralanmıştır. Haberde, *“Katilin, bir süvari zabiti olduğu[†] ve revolverini Şakir Beye tevcih ettik de, ‘Al sende Mevlan.”* diyerek tetiği çektiği ifade edilmiştir (Serbesti, 8 Nisan 1909: 2). Şakir Bey'in anlatımından, katilin kendisini Mevlânzade Rifat Bey sandığı sonucu çıkmaktadır. Olayda yaralanan Şakir Bey, katil zannedilerek yakalanmış, gerçek fail ise kaçmayı başarmıştır. Olaya ilişkin tabip raporunun da okura sunulduğu gazetede, taziye mesajlarına teşekkür edilmiş ve bir grup öğrencinin gazeteye yaptıkları ziyaret ve Mevlânzade Rifat'la olan görüşmeleri aktarılmıştır (Serbesti, 8 Nisan 1909: 2).

Hasan Fehmi Bey'in ölümü İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtlarının gövde gösterisine dönmüş; cenaze, onbinlerce kişinin katıldığı törenle 8 Nisan 1909 II. Mahmut Türbesi'nde toprağa verilmiştir (Akşin, 1994: 40). Cinayet İttihat ve Terakki karşıtı tüm gazetelerde lanetlenirken Derviş Vahdeti, kendisinin de ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu açıklamış ve bir tehdit mektubunu gazetesinde yayımlamıştır. Yaptığı yayınlar dolayısıyla toplumu ayrıştırmakla suçlanan

---

[†] Hasan Fehmi Bey'i öldüren kişinin ve 1926 İzmir Suikastında idam edilen ve bir süre Ankara Valiliği yapan Abdülkadir Bey (Kabacalı'nın eserinde isim Kara Kemal olarak geçse de), yahut Enver Paşa'nın eniştesi Nazım Bey'i yaralayan Mustafa Necip olabileceği öne sürülmüş ancak katil hiçbir zaman belirlenememiştir. (Kabacalı, 1993: 97)

Vahdeti'nin yanıtı ise *"Ey zabıt beni de şehit et!"* şeklinde olmuş, bu tehdidin kendilerinden korkmaları dolayısıyla yapıldığını öne sürmüş ve Ahmet Rıza, Baha Şakir, Doktor Nazım, Rahmi ve Cavid Beylere yönelik ithamlarda bulunmuştur (Volkan, 8 Nisan 1909: 3).

Derviş Vahdeti, Hasan Fehmi Bey cinayetinin ardından Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey ve Mevlânzade Rifat arasında Zabtiye Nezaretinde geçen bir diyalogdan da bahsetmektedir. Vahdeti'nin ifadelerine göre cinayeti öğrenen Ahmet Rıza Bey, *"Şahsiyat ile uğraşanların akıbeti böyle olur!"* ifadelerini kullanmıştır. Vahdeti'nin yorumu ise, *"Aferin Ahmed Rıza Bey'e (!!)* Doğrusu güzel nasihat, güzel taziye (!!) Pozitivistlerin mezhebi böyle olsa gerek! Bakalım katil meydana çıkarılacak mı?!! Yoksa bu da millete bir ders-i ibret olarak kalacak mı?!!" şeklinde olmuştur (Volkan, 8 Nisan 1909: 4).

Mekteb-i Mülkiye'deki dersine girmeyen ve galeyana gelen talebelerini teşvik eden Ali Kemal de (Karabekir, 2011: 261), Vahdeti gibi öldürüleceği vehmine kapılmıştır. *"Adliye Nezaretî Celilesi"*ne başlığını taşıyan bir yazı kaleme alan Ali Kemal, İttihat ve Terakki mebusu Rahmi Bey ve Dr. Nazım'ın Selanik'teki gizli bir toplantıda kendisinin öldürülmesini talep ettiğini ancak kabul edilmediğini yazmıştır. Selanik'ten gelen bir miralayın da cemiyetin; İsmail Kemal, Mevlânzade Rifat ve Ali Kemal Bey'leri öldürmeye karar verdiği yönündeki sözlerini güvenilir bir kaynaktan öğrendiğini belirten Ali Kemal, ilaveten şunları kaleme almıştır:

"Mebusan'dan bir zat, diğer bir miralayın aynı mealde idare-i lisan ettiğini şimdi söylediler.. Mertebe-i vüsûkunu (güvenilirlik) bilmediğim ve fakat dün gece ki vak'a-i cinaiye münasebetiyle şayan-ı ehemmiyet gördüğüm bu ihbaratı arz eyler ve muhbirlerin istimânı (dinlenilmesini) talep ederim." (İkdam, 8 Nisan 1909: 3)

Öldürülme endişesi sadece İttihat ve Terakki karşıtlarında yoktur. Yine Hasan Fehmi cinayetinin ardından Selanik'te gerçekleşen bir sohbette, *"Eyvah Cahit de öldürülecek"* sözleri geçmiş ve Hasan Fehmi'ye kısas olarak Hüseyin Cahit Bey'in

de öldürüleceği imasında bulunulmuştur. Durumu öğrenen Hüseyin Cahit Bey, tabancalı politikaya akıl erdiremediğini belirtmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

“Yüzünü bile görmediğim bir adamın, hüviyetlerinden zerre kadar haberim olmayan kimseler tarafından öldürülmesinden dolayı benden niçin intikam alınacaktı? Hasan Fehmi Bey’in öldürülmesini ben hayatımla ödeyecek idiysem, bundan hiç olmazsa bana bir haber verilmesi icap etmez miydi? Ben böyle bir şeye bakalım muvafakat edecek miydim? Bu tabancalı politikaya aklım ermiyordu.” (Bengi, 2000: 126)

Öte yandan Derviş Vahdeti, Hasan Fehmi Bey cinayetini daha da dramatik hale getirmiş, Hasan Fehmi Bey için mersiye kaleme almış ve Hasan Fehmi’yi Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hasan’a benzetmiştir. İkisinin arasında büyük bir münasebet bulunduğunu öne süren Vahdeti, şu satırları kaleme almıştır:

“O, Yezidlere muhalif idi. Sen de aynı fırkaya muarız idin. Yezidler, hükümet-i İslamiyye’yi gasp etmişler idi. Bunlar da hükümet-i Osmaniiyyeyi zabt etmek istemişler idi. O; Allah’ın emri bize biattır diyordu; sen de Kanun-ı Esasi ki, şeriatir, vacibe-i zimmet, ona itaat diyordun. Nedir bu aranızdaki münasebet, Hasan? Sen; o musun, yoksa, o sen? Ona; Alem-i İslamiyyet melekiiyyet kan ağladı, sana da bütün Osmaniiyyet, insaniyyet ağlıyor... Git! Hasan! Ebu Talib’in oğluna, Kureys’in hadifine, benden de selam söyle! Vahdeti de, geliyor diye, kabulümü rica eyle!” (Volkan, 10 Nisan 1909: 1).

İttihat ve Terakki karşıtı gazetelerde olduğu gibi *Tanin*’de cinayeti tel’in etmiştir. Başyazar Hüseyin Cahit Bey, her ne olursa olsun bir muharririn öldürülmesinin kabul edilemeyeceğini belirtmiş, ancak bu durumun istismar edildiğini öne sürmüştür. Cinayetten istifade etmek isteyenleri panayır tiyatrocularına benzeten Hüseyin Cahit Bey, sahte ah ve evzaların bırakılarak samimi gözyaşları dökülmesini istemiştir (Tanin, 9 Nisan 1909: 1). Hüseyin Cahit Bey, Mebusan’daki Ahrar yanlısı vekilleri de eleştirmiş, cinayetten İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni mesul tutma gayretlerine tepki göstermiştir:

“Mebuslar doğrudan doğruya İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni tasrih etmiyorlar, fakat Serbesti’nin meslek-i siyasisinden bahsederek, cinayete bir reng-i siyasi vererek İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni mesul tutmak istedikleri aşıkardır. Delilleri? Delilleri şu ki merhumun mensup olduğu gazete İttihat ve Terakki’nin aleyhinde imiş! Biraz insaf ve itidal ile muhakeme, bu cinayet-i menfurenin verilmek istenen bu şekli alamayacağına kafidir.” (Tanin, 9 Nisan 1909: 1).

2. 31 MART VAKASI

Siyasal alandaki karşıtlık ve gazetelerdeki çatışma devam ederken 31 Mart (13 Nisan) gecesi, Taşkışla’da konuşlu 4. Avcı Taburu askerleri isyan ederek, başlarındaki subayları hapsedmiş; kışlalarından çıkarak, Sultanahmet Meydanı’na gelmiş ve Meclis-i Mebusan’ı kuşatmışlardır (Akşin, 1972: 53, 54)[‡]. İsyân eden askerlere liderlik edenler arasında Arnavut Hamdi Yaşar Çavuş, bölük emini Mehmet, kamacı ustası Arif gibi isimler yer almaktadır. Daha sonra yapılan Divan-ı Harp yargılamaları esnasında Derviş Vahdeti’nin de askerlerin arasında bulunduğu şahitle tespit edilmiştir (Akşin, 1994: 46, 47).

İkdam’ın 14 Nisan’da verdiği bilgiye göre olaylara sebep olan şey, zabitan tarafından Cumartesi günü askerlere hocalarla görüşmemeleri yönünde emir verilmiş olmasıdır. Zabitanın, *“Askerlikte diyanet meselesi aranmaz. Allah’tan başka kimse tanınmaz. Padişah ve efrad-ı ahali İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin elindedir.”* sözlerini duyan bazı zevat, Bab-ı Ali’ye gelerek Sadrazamla görüşmüş,

[‡] 31 Mart Vakası, Ahrar Fırkası’nın yayın organı olan *Osmanlı* gazetesinin 29’ncu sayısında “Dünkü Vak’a” başlığı ile yayımlanmış, silahlanan 4. Avcı Taburu erlerinin Meclis-i Mebusan önünde toplandığını, sayıları üç bini aşan askerlerin diğer kışlalardaki erleri de kendilerine dahil etmeye çalıştığını belirtmiştir. Habere göre, Beyazıt’taki Harbiye Nezaretî’ne de giden isyancı askerler burada mukavemetle karşılaşınca geri dönmek zorunda kalmış, olayın duyulması üzerine binlerce halk Sultanahmet ve Ayasofya önünde toplanmıştır. Baş katip Cevat Bey’in mecliste okuduğu tezkirenin de yer aldığı haberde, toplanan askerlerin afv-ı şahaneyle mazhar olduğu, sorumlu tutulmayacakları, bunun yanında yeni kabinenin teşkil edildiği, asayişin temini için sarf-ı mesai edilmesi gerektiği ve devletin de ilânihaye İslam Devleti olduğu belirtilmiştir. (Osmanlı, 14 Nisan 1909: 1)

tebligatın doğru olmasının fena bir tesir yaratacağını söylemişlerdir (İkdam, 14 Nisan 1909: 1).

İsyancı askerlerin taleplerini de sıralayan *İkdam*, “*Askerin arzusu Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Beyle, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa’yı ve Harbiye ve Bahriye Nazırlarını azlettirmekten ibarettir. Asker akşama kadar bu mütâlabetü müdafaa etmişlerdir. Kamil Paşa’nın sadarete, Nazım Paşa’nın Harbiye Nezaretine tayinini talep eylemişlerdir.*” ifadelerine yer vermiştir (İkdam, 14 Nisan 1909: 1).

Şüphesiz bu ayaklanmadan en çok mutluluk duyanların başında Derviş Vahdeti gelmektedir. *Volkan* isyanı “*İnkılab-ı Şer’i*” başlığı ile duyurmuş, “*Daim olsun şeriat-ı Ahmedi! Yaşasın Alem-i İslamiyyetin Halife-i azamı, var olsun bilcümle şanlı askeri! Ne idi o, dün geceki, evvelki günkü mehabet-i askeriyye! Ya Rab! Ne idi o hareket-ı askeriyye.*” yorumunu kullanmıştır. Dini argümanlarla makalesini devam ettiren Vahdeti, isyancı askerlerin bu hareketi ile Allah’ın rızasını kazandığını, peygamberi memnun ettiğini, ana-baba, halife ve milletin de hoşnutluğunu kazandığını savunmuştur (*Volkan*, 15 Nisan 1909: 1).

İttihat ve Terakki karşıtı bir diğer yayın olan ve Mizancı Murat Bey idaresindeki *Mizan* gazetesi ise Osmanlı askerinin tarihte emsali görülmemiş bir fazilet gösterdiğini yazmaktadır. Ayaklanmadaki askerlere hayran olduklarını ifade eden *Mizan*, Osmanlı Ordusu’na tazimlerini sunmuştur (*Mizan*, 14 Nisan 1909: 1). “*İnkılab-ı Selamet Devlet ve Millet*” başlıklı diğer makalede ise bu kıyamdan Avrupalıların ibret alması istenmiş, Temmuz inkılabının dahi Avrupa’da yaşayan gençler tarafından değil, Anadolu Mehmetçigi ile Arnavut Bayramcıklarının sayesinde gerçekleştiği öne sürülmüştür:

“Dünkü gün İstanbul’da bütün Mehmetçiklerimiz yalnız çavuşlarının kumandası tahtında olarak kıyam ettikleri halde ecnebilere, gayr-i Müslimlere, çarşılara, muazzezlere... hasılı

kimsenin canına, malına, ırzına, hürriyetine zerre kadar tecavüz etmeksizin meşru bir hükümet husule getirdiler.” (Mizan, 14 Nisan 1909: 1).

Mizan'ın bu ifadelerle alkışladığı ayaklanmada neler olduğuna ilişkin, Besarya Efendi'nin hatıratında tam aksi yönde notlar yer almaktadır. İsyan sırasında Galata Köprüsü'nden geçen Besarya Efendi, yerde yatan 3 Jön Türk askeri görmüş, içlerinden birini tanımış ve ne olduğunu sorduğunda, *“Kaç ve saklan, seni de öldürecekler. Askerler ayaklandı ve tüm Jön Türkleri öldürüyor”* cevabını almıştır. Besarya Efendi, *“Okumamış askerler, diğer okumuş, yabancı diller öğrenmiş askerlerin ölümünü istiyordu, çünkü onları çok kıskanıyorlardı. Galata Köprüsü'ne kadar en az 20 ceset saydım.”* sözleriyle, ayaklanmanın vahametini anlatmaktadır (Artuç, 2019: 90, 91). Ayaklanmada Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın istifasını isteyen isyancılar, Lazkiye Mebusu Arslan Bey'i de Hüseyin Cahit zannederek katletmiş, yine Adliye Nazırı Nazım Paşa'da bu kargaşa esnasında Ahmet Rıza Bey zannıyla öldürülmüştür. (Armaoğlu, 1997: 610). İsyan sırasında *Tanin ve Şura-yı Ümmet* matbaaları da isyancılar tarafından saldırıya uğramış ve yağmalanmıştır⁵.

Hedefteki isimlerden biri olan Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey, isyan sabahı aldığı telgrafla ayaklanmadan haberdar olmuştur. Anılarında o gün yaşananları anlatan Ahmet Rıza Bey, ailesinin endişesine karşın, *“Her ne olursa olsun, Meclis'ten başkanı sorumludur”* anlayışıyla Meclise gitmeye karar verdiğini belirtmiştir:

⁵ Mevlânzade Rifat, İttihatçı ve Ahrarcılar arasında yaşanan çatışmalara ilişkin anılarında mukayese yapmaktadır. Mevlânzade'ye göre, ayaklanmanın kendi aleyhinde olduğunu bilmesine rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup bir kişinin köprübaşında canını hiçe saydığını ve ilkeleri uğruna vuruştüğünü, ayaklanmanın kendi lehlerine olduğunu bilen Ahrar Fırkası üyelerinin ise kaçıp saklandığını ve milletin kaderini Fazlı Bey gibi bir hayalciye bıraktığını belirtmektedir (Mevlânzade Rifat, 2010: 110, 111).

“Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, bana ‘Bu herifler sizin başınızı istiyorlar, hemen istifa ediniz’ dedi. Ben telefonla Meclis-i Mebusan’da Bolu Mebusu Habib Bey’le konuştum. O da asilerin beni öldürmek istediklerini ve Meclis’e gelmemin yanlış olduğunu söyledi.” (Ahmet Rıza, 2001: 44, 45).

Bunun üzerine Ahmet Rıza Bey Meclis-i Mebusan’a gönderdiği dilekçe ile istifa etmiş, dilekçesinde ise şu ifadelere yer vermiştir:

“Ömrümü şimdiye kadar vatanımın saadetine vakfettiğim gibi, mademki aleyhimde bir fikir hasıl olmuştur, Meclis-i Mebusan riyasetinden istifa etmek suretiyle de vatanıma hizmet etmeyi mukteza-yı hamiyet-i vatanperveri addederim.” (MMZC, Dev.: 1, Cilt: 3, İçt. Sen.: 1, İnikad: 56, 16 Nisan 1909: 23.)**

İsyanın büyümesi üzerine Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa da Harbiye ve Maarif Nazırları yanında olduğu halde Yıldız Sarayına gitmiş ve istifasını sunmuştur. Sadaret makamı bu kez Tevfik Paşa’ya verilmiş ve hükümeti kurması istenmiştir (Ahmad, 1971: 71). Fakat Sultan II. Abdülhamid, yeni kabinede Harbiye ve Bahriye Nazırlarını yine kendisi atamak istemiş, bu talebi Tevfik Paşa tarafından reddedilmiştir.^{††} Öte yandan kabinenin Tevfik Paşa tarafından kurulması isyancılar için şaşırtıcı olmuştur. Çünkü Sadrazamlığa Kamil Paşa, ve Harbiye

---

** Ahmet Rıza Bey’in istifa etmesine ilişkin Mevlânzade Rifat önemli bir anekdotta bulunuyor. Bilindiği üzere Ahmet Rıza Bey ve Mizancı Murat Bey arasında Jön Türk liderliği konusunda geçmişten gelen bir rekabet vardır. Rifat Bey’in verdiği bilgiye göre, Murat Bey, 31 Mart Vak’ası sırasında Dahiliye Nezareti odalarından birine sığınan Ahmet Rıza Bey’e gitmiş ve vatanın selameti için istifa etmesini istemiştir. Ahmet Rıza Bey ise bu mantıksız hareketi, yadırgayarak Murat Bey’e böyle bir teklife yetkisinin olmadığını söylemiştir (Mevlânzade Rifat, 2010: 71, 72).

^{††} İsmail Hami Danişmend’in, Sadrazam Tevfik Paşa’nın evrakını esas alarak hazırladığı “31 Mart Vak’ası” adlı eserinde, hükümetin kurulduğu o gün yaşananlar Tevfik Paşa’nın yanında görev yapan Ali Şevki Bey tarafından Paşa’nın oğullarına yazılan mektupta dile getirilmiştir. Buna göre II. Abdülhamid yine Harbiye ve Bahriye Nazırları’nı atamak istemiş, Tevfik Paşa Kanun-u Esasi’ye aykırı olan bu şartı kesinlikle kabul etmemiş, ısrar edemeyen II. Abdülhamid, üzülmekle birlikte bir şey yapamamış ve öfkesini Mabeyn Başkatibinden çıkarmıştır (Danişmend, 1986: 34).

Nazırlığı'na da Nazım Paşa'nın getirilmesi beklenmektedir. (Mevlânzade Rifat, 2010: 75)

İttihat ve Terakki Selanik Şubesi ise ayaklanmayı İsmail Canbulat'ın çektiği *"Meşrutiyet Mahvoldu"* ibareli bir telgrafla öğrenmiştir (Ortaylı ve Erdinç, 2016: 29). Cemiyetin Katib-i Umumisi Mithat Şükrü Bleda ise İstanbul'da olağanüstü şeyler yaşandığını Selanik Telgrafhanesindeki bir memurdan öğrenmiştir. Ardından Telgrafhaneye gidip Reşit Paşa ile irtibat kuran Bleda, Paşa'nın verdiği, *"İstanbul'da askeri isyan var. Mektepli zabitleri ve bir takım masum kişileri sokaklarda öldürüyorlar, şeriat istiyorlarmış..."* haberini almış ve durumu Akaretlerdeki askeri kulüpte bulunan Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa'ya iletmıştır. Haber karşısında heyecanlanan Mahmut Şevket Paşa, hemen kurmaylarını çağırması ve durum değerlendirmesine başlamıştır (Bleda, 1979: 67).

Ayakanmanın tertipçisi olarak Prens Sabahaddin Bey'i gören Mevlânzade Rifat Bey ise nümayişlerin devam ettiği esnada Prens'in Kuruçeşme'deki sarayına gitmiş ve Sabahaddin Bey'den, *"İşte biz durur durur da siyaset meydanına böyle atılırız! Mirim durumu nasıl gördünüz?"* sözlerini işitmiştir (Mevlânzade Rifat, 2010: 125). Mevlânzade'ye talimatlar da veren Prens Sabahaddin, *Serbesti* bürosu ve Ahrar Fırkası'na *"Yaşasın Şeriat, Yaşasın Asker, Yaşasın Meşrutiyet"* yazılı pankartlar asılmasını istemiştir. Mevlânzade'ye göre Asar-ı Tefvik zırhlısı süvarisi Ali Kabuli Bey'in isyan sırasında katledilmesinden de Prens Sabahaddin sorumludur. Sabahaddin Bey, Fazlı Bey'i Ali Kabuli'ye göndermiş ve Yıldız'ın topa tutulmasını istemiştir. Ali Kabuli Bey ise Asar-ı Tefvik askerlerine, top başı emri vermiş ve namluları Yıldız Sarayı'na çevirtmiştir. Askerin tepki göstermesi üzerine ise derdest edilmiş ve Yıldız'a götürülmüştür. II. Abdülhamit, saray bahçesine getirilen Ali Kabuli Bey'e bakmış ve *"Hain, ben sana ne yaptım ki sarayımı topa tutmak istemişsin. Götürün evlatlarım, gözüm görmesin"* demiştir. Bunun üzerine

isyancılar süngülerle Ali Kabuli Bey'i şehit etmişlerdir (Mevlânzade Rifat, 2010: 141, 142).

İsyancıların başlattığı İttihatçı avı karşısında başkentte bulunan cemiyetin önde gelenleri saklanmış ve şehirden ayrılmanın yollarını aramıştır. Öldürülmek istenen kişilerden Hüseyin Cahit ve Cavid Bey'ler Kraliçe Olga isimli Rus Ticaret Gemisi'ne binmiş ve 18 Nisan'da Odesa Limanına çıkmışlardır. Buradan Selanik'e geçen ikili, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişinin ardından 27 Nisan'da İstanbul'a dönmüşlerdir (Bengi, 2000: 131).

İstanbul'da karışıklıklar devam ederken 15 Nisan tarihli *Mizan*'da askerin başlattığı kıyamın, Batı tarihinde bile görülmemiş bir surette neticelendiği ve inkılabın yeni safhasına geçildiği yazmaktadır. Ayaklanmada yer alan Avcı Taburları'nın, haklarında düşünülen zanları boşa çıkardığı vurgulanmış, askerin gizli bir cemiyeti değil, din-ü devleti seçtiği yorumunda bulunulmuştur (Mizan, 15 Nisan 1909: 1)

Haberde isyanda hayatını kaybedenlere ilişkin de değerlendirmeler yer almaktadır. Olay sırasında ölenler *Mizan* tarafından kaza kurbanı olarak nitelendirilmiş, "*Şerif Sadık Paşa, Mebus Arslan Bey, Adliye Nazırı Nazım Paşa, bunların meyanındadır. Şerif Sadık Paşanın vefatı sırf kaza kurşunu eser-i fecidir. Mebus Arslan Bey güya Hüseyin Cahit Bey, Nazım Paşa dahi güya Ahmet Rıza Bey zan ve zehabına kurban olmuşlar. Yalnız Nazım Paşanın kazasında biçare Hasan Fehmi Beyin hakkıyla takip edilmeyen kanının da kazası olduğunu fısıldayanlar vardır. Asker kardaşlarımız arasında dahi kazaen ve yanlış zehabdan dolayı şehid olan birkaç kişi vardır. Cenab-ı hak cümlesine vasıl-ı rahmet etsin.*" ifadelerine yer verilmiştir (Mizan, 15 Nisan 1909: 1).

Hassa Ordusu Kumandanı Birinci Ferik Mahmud Muhtar Paşa ise bir Ordu Emri yayınlarak, askeri uyarılmış, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti namıyla cahil taifesi

tarafından bir cemiyet teşkil edildiği ve bu tür cemiyetlerin tefrikaya yol açtığı belirtilmiştir. Vahdeti, bu ordu emrini gazetesinde yayınlarken cevap vermeyi de ihmal etmemiş, *“İnkılab-ı şer’i meydana getiren asakir-i İslamiyye ve Osmaniyeye kimlerdir, bilir misiniz? İşte o sizin mürteci zannettiğiniz İttihad-ı Muhammedi Cemiyet-i Mukaddesi uğrunda canlarını bir paraya bile saymak küçüklüğünde bulunmayan arslan yavrularıdır.”* yorumunda bulunmuştur (Volkan, 16 Nisan 1909: 1). Mahmud Muhtar Paşa’ya da seslenen Vahdeti, *“Ah paşam! O kuvve-i kahire-i maneviyyenin ne olduğunu bilmiş olsan ve İttihad-ı Muhammedi’nin de o nurla yanıp kavrulmakta ve daima hakikate doğru hatveler atmakta bulunduğunu takdir buyurmuş olsan, sen de hemen bu cemiyetin sancaktarı olmağı canına minnet bilirsin, lakin çi sud!”* ifadelerini kullanmıştır (Volkan, 16 Nisan 1909: 2).

Bu arada meşrutiyetin ardından ordudan çıkartılan alaylı askerler ise Meclis-i Mebusan’a yaptıkları istida ile mağduriyetlerinin giderilmesi için talepte bulunmuşlardır. Dilekçede, alaylı ve mektepli ayrımı yapılarak ordu içerisine ekilen nifak tohumlarının bugün ortaya çıktığı belirtilmiş, ordudaki alaylı zabitanın yüzde 80’inin kadro dışına alındığı ifade edilmiş ve bundan sonraki süreçte imtihan bahanesiyle diğerlerinin de tasfiye edileceği iddia edilmiştir. Askerlerin, tekaüt maaşı ve tazminat taleplerinin de yer aldığı istidanın altında Birinci Ordudan 2 bin, İkinci Ordudan 300, Üçüncü Ordudan 700, Dördüncü Ordudan bin 300, Beşinci Ordudan 179, Altıncı Ordudan 802 ve Yedinci Ordu’dan 101 zabitanın imzası olduğu öne sürülmüştür. (MMZC, Dev.: 1, Cilt: 3, İçt. Sen.: 1, İnikad: 56, 16 Nisan 1909: 24, 25)

2.1. Ayaklanmaya Tepkiler

İstanbul’da bu gelişmeler yaşanırken Selanik’te Hareket Ordusu’nun oluşturulmasına ilişkin hazırlıklar başlamış, ayrıca İttihat ve Terakki’nin Selanik Merkezi başta olmak üzere Rumeli’nin birçok yerindeki şubelerinden payitahta, telgraflar gönderilmiş, İstanbul halkı tenkit edilirken iktidara gelen Tevfik Paşa

kabinesinin de meşru olmadığı öne sürülmüştür. Telgraflarda II. Abdülhamit de hedef alınmış, ayrıca halkı galeyana getirdikleri öne sürülen isimlerin tevkif edilmesi istenmiştir:

“Zat-ı Hazret-i Padişahiye – 2 Nisan 1325, 15 Nisan 1909

Asker ve ahaliyi ihtilale tahrik ve teşvik ile vak'a-i feciayı îkaa' eyleyen İkdam sahibi Ahmet Cevdet, Ali Kemal, Mevlan-zade Rif'at, Mizancı Murad, Yeni Gazete sahibi Abdullah Zühdi, Volkan Muharriri Vahdeti, Hacı Hakkı, sabık Manastır Askeri Alay Müftisi Mustafa Şevket ve Kâmil-Paşazade Said Paşa nâm eşhas-ı mel'une ile Zat-ı Şahanelerince malum olmak lazım gelen avanelerinin İzzet gibi firarlarına meydan verilmemesi için milletçe bunların muhafazası kefalet-i Seniyyelerine tevdi' edildiğinden, İstanbul'a gelindikte kendileri Zat-ı Şahanelerinden istenilecek ve teslim alınacağı maruzdur.” (Danişmend, 1986: 49).

İstanbul'daki tüm siyasi parti, cemiyet ve heyetler ise vatanın karşı karşıya bulunduğu tehlike karşısında “Heyet-i Müttefike-i Osmaniye” adı altında toplanmıştır. Yayınlanan bildiride ise vatanın ve meşrutiyet-i tehdit eden ahvale karşı fırkalar arasındaki münakaşa ve münazaatın (çekişmeler) unutulurak, el birliği ile meşrutiyetin bekasına çalışılacağı taahhüt edilmiştir (Osmanlı, 18 Nisan 1909: 1).

2.2. Gazetelerin Lisansı Değişiyor

Selanik'te hazırlıkların tamamlanmasının ardından isyanı bastırarak olan Hareket Ordusu'nun ilk birliği Binbaşı Muhtar Bey komutasında 15 Nisan 1909 gecesi hareket etmiştir (Akşin, 1972: 124). Mahmut Şevket Paşa, Hareket Ordusu'nun Kurmay Başkanlığı'na Mustafa Kemal'i atamış, sevk ve idareye ilişkin planlama Mustafa Kemal tarafından yapılmıştır. Daha sonra Hüseyin Hüsnü Paşa komutasında bir tümen de İstanbul'a gönderilmiştir (Armaoğlu, 1997: 610).

Ancak İttihat ve Terakki erkanında, Edirne'de bulunan ordunun saf değiştirme ihtimaline karşı tereddüt vardır. Bu nedenle Cemiyetin Katib-i Umumisi ve Serez

Mebusu Mithat Şükrü Bey önceden Edirne'ye gelmiş ve Reşit Paşa'ya bu düşüncesini aktarmıştır. Reşit Paşa'nın yönlendirmesiyle İkinci Ordu Erkân-ı Harbiyesi'ne giden Mithat Şükrü Bey, burada yetkili komutanlarla görüşmüş, İsmet İnönü'nün de aralarında yer aldığı bu grup, Hareket Ordusu'nun Selanik'ten İstanbul'a kadar herhangi bir saldırı ve mukavemetle karşılaşmayacağına ve Selanik kuvvetlerinin destekleneceğine dair taahhüt vermiştir (Bleda, 1979: 68). Hareket Ordusu'nun İstanbul önlerine gelmesinin ardından Hüseyin Hüsnü Paşa, Mustafa Kemal tarafından hazırlanan bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, anayasanın üstünde hiçbir güç olmayacağı, buna rağmen anayasanın ayaklar altına alındığı, kışkırtıcıların ise cezalandırılarak mazlum ahali ve eratin korunacağı ilan edilmiştir (Aysal, 2006: 36).

Hareket Ordusu'nun yayımladığı emirler ve İstanbul önlerine gelmeye başlamasının ardından gazetelerin lisanında da değişmeler olmuştur. Selanik'ten gönderilen telgrafta teslim edilmesi istenen Ali Kemal, hadisenin olduğu gün kendisinin de hayatını hiçe sayarak ve tüm uyarılara rağmen matbaaya geldiğini, gördüğü çirkinlikleri yazdığını savunmuştur. Ali Kemal vicdanından başka hiçbir şeyden korkusu olmadığını ifade etse de ayaklanma günü yazdığı ilk yazıyı geri çektiğini itiraf etmiştir:

Mahzunen matbaaya çekildim, gördüklerimizin selamet-i vatan için ne mahluk, ne çirkin olduğunu tasvir etmek istedim de arkadaşlarım daha makalemin ilk satırlarını görür görmez, 'Bu mütalaalar neşr olunursa yarın bu matbaa mahvolur' dediler, sade şahsım değil ahiren mal ve can da tehlikede olduğu için ısrar etmedim, makalemi çektim aldım." (İkdam, 21 Nisan 1909: 1).

Ali Kemal, makalenin ilerleyen bölümünde yeni Harbiye Nazırı'nın Bab-ı Seraskeri'ye götürüldüğü esnada karşılaştığı asker alayını da yazmaktadır. Birkaç gün öncesine kadar muhalif yayın organlarında methiyeler dizilen ayaklanmacı askerler bu kez Ali Kemal tarafından yerilmektedir. Gördüğü manzarayı karışıklık, intizamsızlık ve o ana kadar cihanda emsali görülmemiş bir perişanlık olarak

niteleyen Ali Kemal; hatıradaki silah, tüfek ve top seslerinin silinerek, yerini hüznün aldığını ifade etmektedir.” (İkdam, 21 Nisan 1909: 1).

Savunmasını sürdüren Ali Kemal, isyan sırasında *Şuray-ı Ümmet ve Tanin*'e yapılan saldırılar karşısında da üzüldüğünü ifade etmiş, hadisenin sebep ve sonuçlarını ise zamanın tayin edeceğini ve endişe duymadığını bildirmiştir.” (İkdam, 21 Nisan 1909: 1).

Yazılarıyla 31 Mart'a giden süreçte teşvik edici isimlerden biri olan Derviş Vahdeti ise Bidayet Mahkemesi Müstantiklik Dairesi ve Zabtiye Nezareti tarafından çağırılmıştır. Rumeli Taburlarının Çatalca'ya gelmesinin ardından bu davetlerin gelmesini manidar bulan Vahdeti, hayatından da endişe etmektedir. Kendisinin gayrimeşru bir şekilde tevkif edileceğini, ardından da boğdurularak intihar süsü verileceğini öne süren Vahdeti, yazdıklarını ise savunmaya devam etmektedir:

“Derviş Vahdeti yazı yazarken vaki olur ki: Dinine, milletine, vatanına acıdığından kendinden geçer ve kalemi ol sûretle yazar. Böyle yazılan yazılardan, elbette bir cemiyet değil bir millet ateşler içinde yanar, kebab olur. İşte sizin heyecan dediğiniz odur. Çünkü siz öyle anlarsınız “Yehdi'llâhu li-nûrihi menyeşâ” (Allah dilediği kimseyi kendi nuruna iletir.- Nur suresi 35'nci ayet.) Feryad etsinler! Bizi mahvetmek isteyenler, istedikleri kadar feryat etsinler. Allah'ın himaye ettiği kullarını, hiçbir kimse hiçbir suretle kahredemez. Madem ki devr-i meşrutiyetteyiz ve madem ki hiçbir ferde bî-gayr-i hak zulüm edilemez. Ve yine madem ki, bu memlekette bugün en büyük kuvvet şer' ve kânundur. Ve biz de hiçbir leke şaibesiyile şaibedar değiliz ne hükümetten ne cemiyetlerden, ne de fırkalardan zerre kadar korkumuz yoktur.” (Volkan, 20 Nisan 1909: 2).

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti üyelerine de bildiri yayımlayan Vahdeti, hükümet işlerine karışmamayı salık vermiş, Ahmet Rıza ve Doktor Nazım Beyleri de eleştirmeye devam ederek, *“İşte matbuat ve millet, sekiz mah zarfında mahiyetinizi anladı ve papuçlarınızı elinize verdi. Hükûmeti cumhûrenize de hitam verdi.”* ifadelerini kullanmıştır (Volkan, 20 Nisan 1909: 3).

Ayaklanmanın ardından isyancıların hedefinde olan Meclis ise Hareket Ordusu'nun Ayastefanos'a gelmesinin ardından yeniden toplanmıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusan ve Ayan üyeleri burada bir araya gelmiş ve Meclis-i Milli'yi oluşturmuştur. Bu meclisin başkanlığı içinse Sait Paşa düşünülmüş, Paşa'yı ikna etme görevi Besarya Efendi'ye verilmiştir. Teklifi götüren Besarya Efendi, Pera Palas'ta kalan Sait Paşa'nın çekingen davrandığını ve kararsız kaldığını öne sürmektedir. Besarya Efendi bu tavır karşısında Sait Paşa'yı ikaz etmiş, gelmemesi halinde Abdülhamit'in tarafına geçtiğine yönelik kanı oluşacağını, isyancılarla aynı muameleyi göreceğini söylemiştir (Artuç, 2019: 94-96). Sait Paşa, bunun üzerine Ayastefanos'a geçmiş ve Ahmet Rıza Bey ile birlikte Meclise başkanlık etmiştir.

Hareket Ordusu yaklaştıkça Selanik ve İstanbul askerleri arasında yaşanabilecek olası bir savaşı önlemek için hükümet tarafından da girişimde bulunulmuştur. Meclis-i Mebusan'dan 30 kişilik bir heyet oluşturularak Ayastefanos'a gönderilirken bu girişim sonuçsuz kalmıştır (Çavdar, 2011: 76). İsmail Kemal Bey ise orduyu durdurmak için İngiliz Büyükelçisi Sir Lowther'le görüşmüş, İsmail Kemal Bey'in isteği doğrultusunda bir genelge hazırlayan Lowther, bu genelgeyi konsolosluklara göndermiştir. Bu da hükümet ve meclisin çabaları gibi bir sonuç vermemiş ve ordunun yürüyüşünü engellememiştir (Akşin, 1994: 105).

Hareket Ordusu, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın kendilerine karşı konulmaması yönünde yaptığı ikaz ve II. Abdülhamid'in de bu isteği kabul etmesiyle 20 Nisan'dan itibaren İstanbul'a girmiş ve isyan 24 Nisan Cumartesi günü tamamen bastırılmıştır (Alkan, 1999: 428). Ardından isyanla ilişkisi olanlara yönelik tutuklamalara geçilmiş ve Divan-ı Harp yargılamaları başlamıştır. Ayaklanmada etkili olan Kamil Paşa'nın oğlu Said Paşa, İsmail Kemal, Mevlânzade Rifat ve Ali Kemal Bey ise kaçmışlardır (Kabacalı, 1993: 112).

Mevlânzade'nin esas tertipçilerden** biri olarak nitelendirdiği Prens Sabahaddin Bey ise gözaltına alınmış, ancak isyanın bastırılmasının ardından İstanbul Muhafızlığına atanan Cemal Bey'in (sonra Paşa) girişimleri ile serbest kalmıştır. Cemal Bey, Prens Sabahaddin yakalandıktan sonra Mahmut Şevket Paşa'nın yanına gitmiş, mürtecileri bastırmak için giriştikleri bir harekatta muhalif fırkada yer aldığı için Sabahaddin Beyin tutuklanmasının doğru olmayacağını söylemiştir. Ancak Cemal Bey, Prens Sabahaddin'in 31 Mart'tın tertipçilerinden biri olduğuna taklib-i hükümet (Bab-ı Ali Baskını'na karşı Prens Sabahaddin ve çevresindekilerin gerçekleştirmek istedikleri ve 2 Mart 1913'te ortaya çıkartılan darbe girişimi) davasında kanaat getirmiştir. Hükümeti devirmeyi amaçlayan bu girişim sırasında ele geçirilen Satvet Lütfi, Dr. Nihad Reşad ve arkadaşlarının ifadeleri ve mahkemede anlattıklarını dikkate alan Cemal Bey, Prens Sabahaddin'in 31 Mart'ın tertipçilerinden biri olduğuna hükmetmiştir. Ancak Sabahaddin Bey, ilginçtir ki Talat Paşa'nın haber göndermesi ile 31 Mart'ta olduğu gibi bu darbe girişiminden sonra da kaçmayı başarmıştır (Cemal Paşa: 2001: 29,30).

Ayaklanmanın bastırılmasının ardından payitahttan ayrılan İttihatçılar da tekrar dönüş yoluna geçmişlerdir. 27 Nisan'da yurda dönen Hüseyin Cahit Bey, evinden sonra Mebusan'a geçmiş ve burada tebrikleri kabul etmiştir. Ancak Hüseyin Cahit Bey bu tebrikleri samimiyezsiz bulmaktadır. Çünkü 31 Mart'ta kendini öldürmek isteyenler yanlışlıkla Arslan Bey'i katletmiş, hayatta kalması üzerine '*Parçalayamadılar şunu*' demişlerdir. Hüseyin Cahit Bey'e göre, o gün bu sözleri söyleyenler, şimdi karşısına geçmiş ve kendisini samimi bir dost gibi karşılamışlardır (Bengi, 2000: 131). Ölümü istenen bir diğer isim olan Ahmet Rıza

---

** II. Abdülhamit dönemi Şeyhülislamlarından Cemalettin Efendi ise olayın tertipçisi olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni işaret etmekte, gerekçe olarak Avcı Taburlarının Kamil Paşa tarafından gönderilmek istendiğini ve cemiyetin buna engel olduğunu söylemektedir. İsyanda rol oynayan bu askerlerin ayaklanmayı başlatarak, cemiyetin saltanattaki nüfuzunu güçlendirdiğini savunan Cemalettin Efendi, bu durumu nazar-ı dikkati celp eden önemli hususlardan biri olarak ileri sürmüştür (Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, 1978: 49, 50).

Bey de, Hüseyin Cahit Bey'in hissiyatını taşımaktadır. Yıldız'ın işgal edildiğini haber aldıktan sonra İstanbul'a dönen Ahmet Rıza Bey, hatıratında bu anları, *"Babiali Caddesi'nden çıkarken, halkın 'Yaşa Ahmet Rıza!' diye bağırışları, bana öyle soğuk geldi ki anlatamam. Bir hafta önce beni öldüreceklerdi; kimse ses çıkarmıyordu. Meclis'te yalnız Mazilyah Efendi, 'Başkanımız nerede?' diye sormuştu. Bugün, 'Yaşa!' diye bağırıyorlardı."* diyerek kaydetmiştir (Ahmet Rıza, 2001: 47)

Hüseyin Cahit ve Ahmet Rıza Beylerin yaşadıkları hissiyat dikkate alındığında Hurşid Paşa'nın, dönemin toplumsal yapısına yönelik yaptığı değerlendirme de dikkat çekicidir. Hurşid Paşa'ya göre halk; hem meşrutiyeti yapanları, hem 31 Mart'ta isyan eden askeri, hem de ayaklanmayı bastırmak için gelen Hareket Ordusu'nu alkışlamıştır. İslam ahalisinin en küçük fenalıkları bile göremediğini öne süren Hurşid Paşa, *"Artık buna 'hayr-ü şerri tefrik edemeyecek derecede cehalet sebep oluyor' demekten başka bir şey denemez."* ifadeleriyle üzüntüsünü dile getirmiştir (Hurşid Paşa, 2019: 64).

İsyanın tamamen bitirilmesinin ardından, ayaklananların tevkifi ve yargılanmalarına başlanmış, Sultan II. Abdülhamit ise Şeyhülislamın verdiği hâl fetvası ve Meclisin aldığı kararla 27 Nisan'da tahttan indirilmiştir. II. Abdülhamit, yıllarca kendisinin Mabeyin Başkatipliğini yapan Tahsin Paşa'nın ifadesine göre tüm siyasi yaşantısını "muhafaza-i hayat" ve "hırs-ı saltanat" gayesi üzerinde şekillendirmiştir. Bu vehimlerle 33 yıl hükmeden II. Abdülhamit'in iktidarı, böylelikle son bulmuştur (Tahsin Paşa, 1931: 155) II. Abdülhamit, hâl edilmesini önleyememiş ama vaziyeti bildirmeye gelen heyetten kendi ve ailesinin hayatının korunmasını istemiştir. Besarya Efendi, burada Jön Türklerin cömert bir tavır sergilediğini belirterek padişaha en çok karşı duranların bile Sultanın indirilmesini yeterli gördüğünü, herhangi bir yargılamaya gerek duymadığını kaydetmektedir (Artuç, 2019: 102)

Danişmend'e göre ise vakada II. Abdülhamit'in zerre kadar suçu yoktur. Böyle olsa isyancıların başlarına kumandanlar koyar, Meclis-i Mebusan'ı ortadan kaldırır, meşrutiyeti ilga ederdi. Danişmend bu ifadeleri kullanmakla birlikte, II. Abdülhamit'in kendi sarayını muhafaza eden II. Fırka askerlerinin bile isyancılardan taraf olduğunu ve nasihatten öteye gidemeyeceğini, askeri bir tenkil hareketi yapmasının ise mümkün olmadığını ifade ederek bir nevi çelişkiye düşmektedir (Danişmend, 1986: 29)

2.3. Yargılamalar ve İdamlar

Devleti büyük bir felakete sürükleyen 31 Mart ayaklanması bastırılmış, yakalananlar Divan-ı Harpte yargılanmıştır. Hurşid Paşa'nın verdiği bilgilere göre bu yargılamalar sonunda Hamdi Çavuş dahil 20'si asker, toplamda 76 kişi idama mahkum edilmiştir. Pasif olarak ihtilalde yer alan isyancılar ise payitaht dışına çıkartılarak 2 sene yol çalışmalarında kullanılmıştır. Ayrıca, isyanın bastırılması sırasında Hareket Ordusu 82 zayıat vermiş, ayaklanmacılardan ölenlerin sayısı ise tam olarak tespit edilememiştir. (Hurşid Paşa, 2019: 47) Ayaklanmacı askerler ve tertipçiler, muhakemelerinin neticesinde suç işledikleri mahaller olan, Ayasofya Meydanı, Beyazıt Meydanı, Kasımpaşa ve Köprübaşı'nda asılarak idam edilmişlerdir. Ayaklanma sırasında İzmir'e kaçan ve yakalanarak İstanbul'a getirilen Derviş Vahdeti de yargılamasının neticesinde idamla cezalandırılmış ve infazı Ayasofya Meydanında gerçekleştirilmiştir.

İbret amacıyla vatandaşlara sergilenen idamlar, II. Meşrutiyet döneminin önemli hadiselerini kaydeden Ferit İbrahim tarafından da fotoğraflanmıştır. Ferit İbrahim'e göre idamlar korkunç surette gerçekleşmiş, Baş muhasip Cevher Ağa, Kabasakal Mehmet Paşa, Vahdeti ve Hamdi Çavuş ile Şuray-ı Devlet Azası Tayyar gibi isimler feci şekilde can vermiş, kendisi de gördüğü manzaraları günlerce unutamamıştır (Çapanoğlu, 1962: 23)

Ayaktanmanın bastırılmasının ardından basına yönelik kısıtlama getirilmiş, kontrol altına alınması amaçlanmıştır. Bu düşünceden hareketle 28 Nisan 1909'da Meclis-i Mebusan'a basın özgürlüğünü sınırlayan bir basın kanunu getirilmiştir. Gazetecilerin ve mebusların münakaşalarının ardından 14 Temmuz 1909'da Meclis'ten geçen tasarı, Ayan Meclisi'nde de kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir (Topuz, 2003: 84, 85)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Osmanlı Devleti, Temmuz 1908'de mektepli zabıtların başlattığı hareketle anayasaya ve meşrutiyete kavuşmuştur. Ancak meşrutiyet deneyiminin henüz sekizinci ayında bu kez alt rütbeli askerler tarafından başlatılan ve tarihe 31 Mart Vakası olarak geçen ayaklanma devlet için büyük tehlike oluşturmuştur. Eğitimlerin ağırlaşması ve disiplinin artması alt rütbedeki askerleri isyana yöneltmiştir. Ayrıca tensikat ile kadro dışı kalan alaylı zabıtlar ve meşrutiyet sonrası işsiz kalan hafiyeler de Ekim ayından itibaren halkı galeyana getirici eylemlerin içerisinde yer almış, camilere siyaset karıştırılmış ve yol ortasında kadınlara saldırılar yapılmıştır.

Diğer yandan siyasi arenada İttihatçılar ve diğer Jön Türk grupları arasındaki kutuplaşma, atmosferi daha da gerginleştirmiştir. Bu gerginliğin gazetelerdeki yansıması ise çok daha şiddetli olmuş İttihat ve Terakki yanlısı gazeteler ile Kamil Paşa-Ahrar Fırkası eksenli gazeteler arasında sataşmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların sonu, *Serbesti* Başyazarı Hasan Fehmi Beyin Galata Köprüsü'nde öldürülmesine kadar varmıştır.

Ayaktanmanın faturası Osmanlı basını için de ağır olmuştur. *Volkan* gazetesindeki yayınları ile halkın hassasiyet gösterdiği dinî duygular üzerinden toplumu galeyana getiren ve isyan sırasında asilere methiyeler dizen Derviş Vahdeti, son nefesini dâr ağacında vermiştir. Jön Türklerin bir dönem liderliğini yapan Mizancı

Murat Bey de 31 Mart yargılamalarından nasibini almış isimlerdendir. Müebbet hapis cezası alan ve Rodos'a sürgün edilen Murat Bey, 1912'deki genel afla birlikte İstanbul'a dönmüştür. *İkdam*'ın başyazarı Ali Kemal Bey ise kaçmayı başarmış, O da 1912'deki affa kadar Paris'te yaşamını sürdürmüştür.

Ayaklanmanın siyaseten müsebbiplerini ise dönemin önemli gazetecilerinden ve *Hukuk-u Umumiye* ile *Serbesti* gibi gazetelerde başyazarlık yapan Mevlânzade Rifat açıklamaktadır. Mevlânzade'ye göre birinci fail Prens Sabahaddin Bey'dir. İttihatçı karşıtlığı ile bilinen Mevlânzade, kendisinin de ayaklanmanın bir parçası olduğunu itiraf etmekle birlikte, Kamil Paşa ve oğlu Said Paşa'yı, Nazım Paşa'yı, Hüsnü Paşa ve oğlu Kemal Bey'i, Ayan Reisi Sait Paşa'yı, Şeyhülislam Cemalettin Efendi ve oğlu Muhtar Bey'i, Stockholm eski Sefiri Şerif Paşa'yı ve İsmail Kemal Bey'i itham etmektedir. Ayaklanma sonrası gözaltına alınan Sabahaddin Bey, Binbaşı Cemal Bey'in girişimi ve Hareket Ordusu Komutanı Mahmut Şevket Paşa'nın muaveneti ile serbest bırakılmıştır.

31 Mart Vakası, Türk siyasi tarihinde derin izler bırakmış, yarattığı olumsuzluklar II. Meşrutiyet Döneminde ve sonrasında da hissedilmiştir. Dönemin toplumsal yapısını ifade eden Hurşid Paşa, halkın hem meşrutiyetin yeniden tesisinde rol oynayan askeri, hem 31 Mart ayaklanmasını başlatanları hem de ayaklanmayı bastıran Hareket Ordusu'nu alkışlamasını cehalet olarak yorumlamış, insanların iyiyi ve kötüyü ayırt edemediğini ifade etmiştir. Ayaklanmada hedefe konan isimlerden olan Ahmet Rıza ve Hüseyin Cahit Beylerin yaklaşımları ise daha duygusal olmuştur. İsyân sırasında öldürülmek istenen her iki isim, isyan sonrasında teveccühle karşılandıklarında, bu yaşananları samimiyetsiz bulmuşlardır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

MMZC, Dev.: 1, Cilt: 3, İçt. Sen.: 1 , İnikad: 56, 16 Nisan 1909 (31 Nisan 1325)

Kitap

Ahmad, F. (1971). *İttihat ve Terakki 1908-1914 (Jön Türkler)*. İstanbul: Sander Yayınları

Ahmet, Rıza (2001). *Anılar*. Haz.: Haluk Y. Şehsuvaroğlu, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları

Akşin, S. (1972). *31 Mart Olayı*. İstanbul: Sinan Yayınları

Akşin, S. (1994). *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*. Ankara: İmge Kitabevi

Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

- Bengi, H. (2000). *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*. Ankara: AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi
- Cemal Paşa. (2001). *Hatıralar*, Haz.: Alpay Kabacalı, İstanbul: İş Bankası Yayınları
- Çapanoğlu, M.S. (1962). *Basın Tarihine Dair Bilgiler Ve Hatıralar*. İstanbul: Hür Türkiye Dergisi Yayınları: 3
- Bleda, M.Ş. (1979). *İmparatorluğun Çöküşü*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Danişmend, İ.H. (1986). *31 Mart Vakası*. İstanbul: Fatih Matbaası
- Hurşid Paşa. (31 Mart Divan-ı Har-i Örfi Reisi / Seryaver / Bahriye Nazırı). (2019). *31 Mart İhtilali'nin Tarihçesi*. Yay. Haz: Hakan Özdemir. İstanbul: Yeditepe Yayınları
- Tunçay, M., Akbayar N., Çavaş R., Demirel, Y. (2021). *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı 23 Temmuz 1908 – 23 Temmuz 1909*. Koor.: Tamer Erdoğan. İstanbul: YKY
- Kabacalı, A. (1993). *Türkiye'de Siyasal Cinayetler*. İstanbul: Altın Kitabevi
- Karabekir, K. (2011). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul: YKY
- Mevlânzade Rifat, (2010). *31 Mart Bir İhtilalin Hikayesi*. Sad.: Berire Ülgenci, İstanbul: Pınar Yayınları
- Ortaylı, İ., Erdinç, E.Ş. (2016). *İttihat ve Terakki - Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*. Haz.: Alper Çeker. İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- Şeyhülislam Cemaleddin Efendi (1978). *Siyasi Hatıralarım 1908-1913*. Sad.: Ziyaeddin Engin İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları

Tahsin Paşa, Esbak Mabeyn Başkatibi (1931). *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi

Tanör, B. (2020). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: YKY

Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 6. Baskı

Çeviri Kitap

Artuç, N., (2019). *Sıra Dışı Bir İttihatçı Besarya Efendi'nin Hayatı ve II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları*. Romenceden Çev.: Esin Elkan Yılmaz. İstanbul: Timaş Yayınları

Kansu, A. (2017). *1908 Devrimi*, Çev.: Ayda Erbal. İstanbul: İletişim Yayınları

Kitapta Bölüm

Alkan, A.T. (1999). Ordu Siyaset İlişkisinin Tarihine bir Derkenar: 31 Mart Vakası ve Sonuçları. Ed. G. Eren, *Osmanlı II*. Ankara: 420-429

Dergide Makale

Aysal, N. (2006). "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. S. 37-38: 15-53

Çavdar, N. (2011). Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakası'nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti. *History Studies*, 3 (1): 69-82

Eryaman, A. (2020). "1909 Matbuat Kanunu Matbuat Hürriyeti Getirdi Mi? İkinci Meşrutiyet Osmanlı Meclisi Mebusan'ında "Matbuat Hürriyeti" Tartışmaları (1909-1914)", OTAM, 48: 43-63

Özel, M. (2022). "Türkiye'de Donanma Cemiyetleri: Tarihsel Süreçte Gelişim ve Bağış Kampanyaları." Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi. Sayı: 7: 20-57

Gazeteler

Hukuk-u Umumiye, 20 Şubat 1909, 4 Mart 1909

İkdam, 12 Mart 1909, 8 Nisan 1909, 14 Nisan 1909, 21 Nisan 1909

Mizan, 14 Nisan 1909, 15 Nisan 1909

Osmanlı, 14 Nisan 1909, 18 Nisan 1909

Serbesti, 26 Şubat 1909, 6 Nisan 1909, 8 Nisan 1909

Servet-i Fünun, 30 Ağustos 1908

Tanin, 2 Mart 1909, 9 Nisan 1909,

Volkan, 17 Şubat 1909, 8 Nisan 1909, 10 Nisan 1909, 15 Nisan 1909, 16 Nisan 1909, 20 Nisan 1909

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

During the 8-month period between the declaration of the Constitutional Monarchy II and the 31 March Incident, the Ottoman State and society faced many important internal and external problems. Bulgaria gained its independence, Austria-Hungary annexed Bosnia and Herzegovina and the Cretan Assembly decided to annex Crete to Greece. Domestically, political polarisations emerged. The Committee of Union and Progress and Grand Vizier Kamil Pasha and other Young Turk groups confronted each other. Differences between school-educated and madrasa students, and between educated and non-educated students turned into hostile camps. In this process, some newspapers in the Ottoman press played an important role in the 31 March Incident with the style and aggressive attitude they used.

The tensions that started in the first days of the Constitutional Monarchy gained momentum as of October 1908. In Istanbul, the capital of the state, conservative groups, who longed for the past and thought that their economic and political rights had been lost, began to create intrigues. Events of a "reactionary" nature took place. The manipulators of the period of the reign of the tyranny and the old sleuths provoked the masses of ignorant people in order to regain the gains they had lost with the Constitutional Monarchy. Unrest in state and social life spread rapidly. Cohesion was also observed within the army. With the regulations made, a large part of the regimental officers were purged. In addition, pro-Unionist and pro-Ahrar newspapers debated over Grand Vizier Kamil Pasha. The Committee of Union and Progress, which had been regarded as "sacred community" in the society until a short time ago, was labelled as "secret community" in the pro-Ahrar Party newspapers and criticised for its relationship with the army.

Eventually, the constitutional government, which was re-established in the Ottoman Empire after 33 years, faced a great danger with the uprising that took place on 31 March 1325 (13 April 1909). In the incident, privates and non-commissioned officers of the 4th Fighter Battalion, who had been brought to Istanbul to protect the constitutional rule, revolted with the rhetoric of "Sharia". The Parliament was stormed, Grand Vizier Hüseyin Hilmi Pasha was forced to resign and the streets of Istanbul witnessed anarchy and bloody clashes. While the rebellion was suppressed with the entry of the Movement Army into Istanbul, Sultan Abdülhamit II was deposed with the fatwa of the Sheikhulislam and the decision of the Parliament.

Method

In this study, the main sources on the subject, the Ottoman Press of the period and the memoirs of those who witnessed the 31 March Incident are analysed and the approaches of different political groups towards the incident are discussed.

Findings (Results)

The Ottoman Empire gained a constitution and constitutionalism in July 1908 with the movement initiated by school officers. However, in the eighth month of the constitutional experience, the uprising, which was initiated by lower-ranking soldiers this time and which went down in history as the 31 March Incident, posed a great danger to the state. The heavy training and increased discipline led the lower-ranking soldiers to revolt. In addition, the regimented officers who were left out of the cadre with the organisation in the army and the sleuths who became unemployed after the Constitutional Monarchy also took part in actions to arouse the people as of October, politics were mixed in mosques and women were attacked in the middle of the road.

On the other hand, the polarisation between the Unionists and other Young Turk groups in the political arena made the atmosphere even more tense. The reflection of this tension in the newspapers was much more violent and there were exchanges between the pro-Unionist newspapers and the newspapers centred on Kamil Pasha-Ahrar Party. These arguments culminated in the murder of Hasan Fehmi Bey, the editor-in-chief of *Serbesti*, on the Galata Bridge.

The bill of the uprising was also heavy for the Ottoman press. Derviş Vahdeti, whose publications in the *Volkan* newspaper stirred up the public through religious sentiments to which the people were sensitive and who praised the rebels during the uprising, breathed his last on the tree of *dâr*. Mizancı Murat Bey, who was the leader of the Young Turks for a period, was also one of the names who had his share of the 31 March trials. Sentenced to life imprisonment and exiled to Rhodes, Murat Bey returned to Istanbul with the general amnesty in 1912. Ali Kemal Bey, the chief editor of *İkdam*, managed to escape and lived in Paris until the amnesty in 1912.

Conclusion and Discussion

The 31 March Incident left deep traces in Turkish political history, and the negative effects it caused were felt during and after the Constitutional Monarchy Period II. Expressing the social structure of the period, Hurşid Pasha interpreted the people's applause for both the military who played a role in the restoration of the constitutional monarchy, the initiators of the 31 March uprising and the Movement Army that suppressed the uprising as ignorance and stated that people could not distinguish between good and evil. Ahmet Rıza and Hüseyin Cahit Bey, who were targeted during the uprising, were more emotional. Both of them, who were wanted to be killed during the uprising, found these events insincere when they were welcomed with favour after the uprising.